

Nazaj k fevdalizaciji in h korporativizmu¹

Diskusija o neokorporativizmu je opozorila na nezadržan prodor funkcionalnih interesov v sfero države. Ker je država razumljena v liberalnem smislu kot nočni čuvaj, kot zaščitnik pravil in celo kot pravila sama, torej zgolj kot forma, ki nima vsebinskih omejitev, je prodor funkcionalnih interesov pomenil hkrati spremembo forme države, diskusija o neokorporativizmu pa je ta prodor ozavestila. Namesto nevtralne države, kot se je skozi pluralizem vladajoče rezonirala, se je v ospredje prebilo funkcionalno, vsebinsko razumevanje države.

Pojem politike, ki se je »šlepal« za metaforo trga, je zašel v krizo. Nova političnost, ki se je povzpela na agendo politične znanosti v sedemdesetih letih, je tako ne le izraz novih družbenih gibanj in novih tehnologij, temveč razkroja temeljnih sestavin stebrov liberalnega pojma politike. Neokorporativizem je izraz tega premika in poskus njegove refleksije, ki je žal ostala le pri obetavni zastavitvi naloge. O nedoraslosti te refleksije najbolje priča sprava med pluralizmom in korporativizmom, povzeta v sintagmi korporativni pluralizem ali pluralistični korporativizem. Za nov naskok na amerikanizirani svet pluralizma je treba pojmu korporativizma najprej priskrbeti teren v teoriji, teren, v katerem bo potegnil vase vse svoje prakse in se vzpostavil kot močna paradigma, ki o sebi ve, kaj je bila, kaj je in kaj hoče biti.

Šele diskusija o neokorporativizmu je omogočila celovito razumevanje korporativizma v okviru enotnega pojma. Do zdaj je bil pojem korporativizma razbit s številnimi pridevki, ki so imeli ambicijo, da prekinjejo povezavo z njegovimi koreninami. Temeljna težava je bila v tem, da so se s pojmom korporativizma ukvarjali institucionalisti. Institucionaliste zanimajo samo institucije, njihove značilnosti in razmerja med njimi. Zato se jim korporativizem prikazuje kot z vsako novo institucijo nekaj različnega in povsem novega. Pri tem pa ne zmorejo niti toliko teoretske moči, da bi reflektirali, zakaj se pojem korporativizma vendarle vleče skozi poimenovanja. Ravno ta do neskončnosti razbitost pojma je omogočila obrat, po katerem lahko sprevidimo pojmovno enost. V naši razpravi smo si zadali nalogo, da povlečemo rdečo nit skozi pojem korporativizma in pokažemo njegovo istovetnost v njegovih številnih uporabah.

Pojem korporativizma je bil sprva vezan na stanovsko državo. Predmoderna družba se ni organizirala po razredih, temveč po poklicnih stanovih. Avtorji strogo ločujejo predmoderno formo korporativizma od modernih oblik, nekateri pa med tema formama korporativizma vzpostavljajo razmerje analogije.

Katoliška cerkev je s papeškimi enciklikami in z njihovimi razširitvami v delih posameznih teologov pojmu korporativizma udarila močan pečat. Pojem korporativizma je Cerkev še najbolj dosledno uporabljala in razvijala. Najčistejše udejanjenje je njena doktrina doživela v letih 1934–39 v Dolffusovi Avstriji, močno pa je vplival tudi na fašistično Italijo, korporativizem Francove Španije, fašistične Portugalske in višesjske Francije, irski in bavarski tip korporativizma in ne nazadnje na slovenske inačice socialističnega in postsocialističnega korporativizma.

* Dr. Igor Lukšič, docent na FDV v Ljubljani.

¹ To besedilo je zadnje poglavje v knjigi, ki bo izšla pri Znanstvenem in publicističnem središču.

Močna tradicija korporativizma se je oblikovala v socialističnem gibanju s teorijo in udejanjanjem demokracije svetov in gildsocializma. Najpopolnejšo realizacijo pa je socialistični korporativizem doživel v podobi socialističnega samoupravljanja v Sloveniji.

V začetku tridesetih let 20. stol. je po korporativizmu posegla celo tako liberalna država, kot so ZDA, ki je za kratko dobo uveljavljala načela New Deala v začetku tridesetih let.

Po drugi svetovni vojni je korporativizem postal legitimen tip upravljanja družbe in države. Težava pa je bila v tem, da se je politično soglasje obrnilo proti pojmu, ki ga je enačil s fašizmom. Fašistični korporativizem je uvedel posebne organe, korporacije, kjer naj bi se usklajevali predstavniki delavcev in delodajalcev, dejansko pa je sistem deloval pod vodstvom edine stranke in njene ideologije – bil je totalitaren.

V ZDA so pod korporativizmom razumeli vladanje korporacij, ki so bile v tem primeru velika podjetja in ne posebni organi usklajevanja med predstavniki delavcev in kapitala.

Pojem korporativizma se je razbil, da je lahko preživel do sedemdesetih let. Živel je skozi pojem korporacij, planiranja, družbenih in ekonomskih svetov, socialnega partnerstva, vsebinske demokracije, raznih tipov samouprave itn. Šele diskusija o neokorporativizmu ga je brez sramu potegnila na plan in oblikovala novo soglasje o tem pojmu.

Socialno partnerstvo, tristransko sodelovanje med delom, kapitalom in državo, zbornični sistem, prodor interesnih združenj v oblikovanje vladnih politik, oblikovanje institucij za družbeno planiranje, sektorsko sodelovanje (npr. v agrarni politiki), funkcionalno predstavljane ali posredovanje interesov, predstavniški monopoli interesnih organizacij in obvezno članstvo v interesnih organizacijah, oblikovanje policy community, zasebna vlada ali vlada zasebnih interesov itd. so le nekatera od poimenovanj za korporativizem v modernem času. Cerkev se je pojmu korporativizma po letu 1946 celo odpovedala,² vendar se njena doktrina pri tem ni nič spremenila. Korporativizem je projekt vsebine, zato je imun na razlike v poimenovanju.

Beg pred pravim poimenovanjem je bil praviloma beg pred določeno vsebino: katoliško, ki je napolnjena z idejo krščanske etike mesijanstva, ali fašistično, ki poleg razrednega solidarizma nosi še nacionalizem, antisocializem, antiliberalizem, ali socialistično, ki je bila areligiozna, antiliberalna, egalitarna. Korporativizem pa vedno ne glede na poimenovanja prinaša družbeno vsebino v politiko, in to vsebino, ki je v družbi najmočnejša. Če je to katolicizem, potem bo tako kot na Irskem takšen korporativizem katoliško obarvan, če je to delavska skupnost, potem bo egalitarno obarvan, kot je bil samoupravni socializem, če je to kapital, potem bo kot na Japonskem šlo za korporativizem brez dela itd. Beg pred določeno vsebino, ki jo je šibkejša večina čutila kot nasilno, se je izražal kot nasprotovanje ureditvi, ki bi to močno manjšino tudi uradno etablirala.

Gledano s stališča institucionalizma je šlo v korporativizmu za nihanja. Korporativizem se je izraziteje pojavljal v določenih obdobjih kriz kapitalizma. To seveda drži le, če imamo pred očmi samo korporativne institucije, dejansko pa je

² Stres (1991: 22, 23) trdi, da je enačenje cerkvenega družbenega nauka s korporativizmom plod nesporazuma. »Zadnjič se je Piju XII. še »zarekel« izraz »korporativen« leta 1946 (prim. AAS XXXVIII, 1946, 317; UG 160–161), vendar je dal pozneje vedeti, da je treba to razumeti kot »kooperativen« (prim. AAS XXXIX, 1947, 444–445; UG 1662–1663). Predvsem pa korporativizem ni bil sprejet kot določena zamisel družbe: kot načrt, ki bi ga bilo treba uresničiti.»

korporativizem vse bolj postopno in nezadržno prodiral na mesta družbenega in političnega upravljanja. Lehbruch (1979: 149) ugotavlja, da sta si »s funkcionalnega stališča ‚avtoritarni‘ in ‚liberalni‘ korporativizem v osnovi močno podobna«. Zato je izrazil naklonjenost do koncepta integralnega sistema »družbenega vodenja« (Etzioni), ki se po njegovi oceni zelo pokriva s pojmom korporativizma. Nasprotoval pa je uporabi pojma »korporativna družba«, s čimer je pustil v nemar ustavne korporativistične prakse, ki so se razvijale v nekaterih državah socializma, npr. SFRJ in se še razvijajo v liberalnodemokratskih političnih sistemih na Bavarskem, v Irski in v Sloveniji. To, kar se dogaja v teh deželah, naj bi bilo zapisano staremu duhu, medtem ko je neokorporativizem povsem moderen pojav, ki pa dejansko označuje samo posamezne, iz družbenega konteksta iztrgane elemente korporativizma.³

Korporativizem je nastopal kot oznaka za ancient regime. Zato ni čudno, da so nekateri avtorji ob njegovem prodoru v moderno družbo govorili o »refeudalizaciji« družbe (Habermas, 1989: 253), »novem fevdalizmu« (Magagna, 1988: 426) ali »neosrednjeveški ureditvi« (Streek in Schmitter, 1985: 10). Nato se je postopno prilagodil kapitalizmu in se polagoma preoblikoval v koncept preraščanja liberalnega kapitalizma v višjo obliko.⁴ S krepitvijo socializma se je vmesnil med liberalizem in socializem, med kapitalizem in komunizem. To mesto si je rezerviral zlasti v podobi fašističnega in katoliškega korporativizma. V tej inačici je korporativizem nastopal kot samosvoj političnoekonomski koncept, ki nadgrajuje in sintetizira elemente kapitalizma in elemente socializma. V povojnem obdobju se je ta inačica kot tretja pot uporabljala tudi za oznako družbenega planiranja, ki sintetizira izkustvo socializma in kapitalizma, za oznako socialnega partnerstva v Avstriji, ki je tretja pot ob realnem socializmu in zahodnih demokracijah, pa tudi Pahl in Winkler sta ugotavljala, da nastaja v sedemdesetih letih nov »družbenoekonomski« sistem, ki ni niti socializem niti kapitalizem, pač pa korporativizem.

Korporativizem je nastopal kot ostra kritika liberalne demokracije, parlamentarizma in strankarskega sistema, to je politične ureditve zahodnega kapitalizma ne le na verbalni ravni, temveč tudi z graditvijo lastnih institucij, ki so obstajale ob liberalnodemokratskih ustanovah. Gre za obparlamentarne ustanove, ki so dopolnjevale in izrivale načela parlamentarizma, institucionalizacijo planiranja družbenega razvoja, vključevanje interesnih organizacij v vodenje državnih politik, za vpeljevanje funkcionalnega predstavnštva na račun teritorialnega ipd. Korporativizem ni teorija demokracije in je z njo v strukturnem nesoglasju. Vsi poskusi njunega ozmotskega prilagajanja se v najboljšem primeru lahko končajo v sobivanju ježa in lisice.

Korporativizem je bil vseskozi vezan na svoje ime: na metaforo telesa in zato na organizem. Vedno je izhajal iz celotne družbe, tudi ko se je delal, da ga zanima samo ena institucija v družbi. Skrbel je za delovanje vseh družbenih udov, ki so si v razmerju podrejenosti in nadrejenosti, ki se rojevajo in odmirajo, krepijo ob rabi v korist celotnega organizma in šibijo tedaj, ko jih organizem tako zelo ne potrebuje več. Vedno pa kot organ, stan, poklic, funkcija telesa preživijo, kar ne pomeni, da preživijo vsi posamezniki tega organa. Zato je korporativizem družbenopolitični projekt upravljanja, projekt, ki ne ločuje med družbeno in politično

³ Lehbruch (1987a: 1–2) je kasneje svojo zgodnjo verzijo orkcal kot »etnocentrično po značaju« in se zavzel za njeno revizijo.

⁴ O korporativizmu sedemdesetih let in o avstrijskem socialnem partnerstvu so številni avtorji govorili, nekateri resno, drugi cinično, kot o »najvišjem stadiju kapitalizma«.

ravnijo. Preživetje organizma je njegova glavna naloga in zastavitev. Zato so temeljna merila njegovega upravljanja vsebinske narave. Forma je razumljena kot nepotrebno formaliziranje, birokratiziranje in odmikanje od avtentičnosti življenjskih interesov. Vsebina je vedno lahko določena le vnaprej, ker se samo tako lahko preprečujejo konflikti, ki bi nastopili ob njenem različnem razumevanju. Zato ima korporativizem vedno organe, ki skrbijo za interpretacijo vsebine: cerkev, stranka ali strokovnjaki zdravega razuma (neokorporativizem), ki so ponotranili merila blagovne družbe.⁵ Korporativizem je v tem smislu vedno ideološki projekt, ker mu gre za vsebino, vsebina pa ni nekaj avtentičnega sama na sebi, pač pa je vedno s koncepti, ideološko posredovana in zato po nosilcih politične moči predelana danost. Neokorporativizem si domišlja, da je raven ideologije presegeel, v resnici pa se je vpletel v ideologijo konca ideologij. Magagna zato upravičeno trdi, da se korporativizem razvija v hegemonistični diskurz, kjer se jezik javnega opravičevanja povezuje z jezikom učinkovitosti.

Ker mu gre za vsebino, se korporativizem nikoli ni resno vzpostavil kot antikapitalistična strategija. Prav nasprotno, korporativizem se je vedno postavil v bran pred propadanjem družbenega telesa, to telo pa je bilo do zdaj vedno kapitalistično. Schmitter je takšne namene neokorporativizma tudi eksplicitno zapisal. Korporativizem ne rešuje kapitala neposredno, temveč neposredno rešuje družbeno telo, ki pa je kapitalistično. Korporativizem zato ni protidelavska strategija, kot so razglašali nekateri ortomarksisti, temveč je samo prokapitalska strategija. Prokapitalska ne zaradi ljubezni do pozicij kapitala, temveč zaradi tega, ker je ureditev družbenega telesa kapitalska. Korporativizem pa je tudi prodelavska strategija, vendar samo toliko, kolikor je delavstvo močno. K njegovi moči šteje predvsem potreba celotnega družbenega telesa po tem, da delavstvo opravlja svojo funkcijo pri oplajanju kapitala. Zato je povsem na mestu rešitev, ki jo za Japonsko predlagata Pempel in Tsunekawa. Tam namreč ne obstajajo vrhovne organizacije dela, ki bi sodelovale z vlado in organizacijami biznisa. V togem institucionalnem smislu Japonska ne prakticira korporativizma. Onadva pa trdita, da je Japonska razvila »neuravnoteženo korporativno strukturo, to je, korporativizem brez dela« (Pempel in Tsunekawa, 1979: 246).

Korporativizma tako ni mogoče uvrščati med socializem in kapitalizem kot tretjo pot, saj je korporativizem tako način preživetja t. i. socialističnih kot t. i. kapitalističnih držav in sistemov. Korporativistični sistem živi v vseh političnih in družbenih sistemih, s tem da v nekaterih prevladuje na ravni posameznih politik, v drugih pa kar na ravni celotne državne politike in celo družbene ureditve.

Schmitter je pojem korporativizma reševal pred fašizmom. Zato so številni avtorji upravičeno opozarjali, da so razlike med državnim in družbenim korporativizmom privlečene za lase. Waarden je lepo pokazal, da je državni korporativizem, ki ga je Schmitter rezerviral za oznako totalitarnih sistemov, v jasni podobi najti v socialnih državah liberalnega kapitalizma, za katere je predvidena uporaba zgolj družbenega korporativizma. S tem je implicitno opozoril na enost pojma korporativizem.

Lehbruch (1985: 86) je prišel enotnemu pojmu še najbližje, ko je napovedoval in utemeljeval »približevanje vsaj liberalnodemokratskih industrijskih držav h kor-

⁵ Lehbruch (1979a: 172) eksplicitno govori o nevarnosti, da bi bili eksperti v organih neokorporativizma ortomarksisti ali čikaški liberalci, ker bi to onemogočilo sporazumevanje med interesnimi organizacijami dela in kapitala. Zato se zavzema za takšno rekrutiranje izvedencev, ki bo tako na strani dela kot na strani kapitala zagotovilo strokovnjake iste ali podobne šole.

porativizmu«. Korporativizem torej ni muha enodnevnica, »Schönenwetterprodukt«, temveč se v modernih državah korporativne strukture še krepijo. Kljub temu da je Lehbruch (1985: 95) ostal na terenu institucionalizma, je pokazal, da »velika združenja ne izvajajo samo sektorske funkcije interesnega predstavnitstva, temveč se jim pripisuje tudi ‚celotna družbena‘ odgovornost«. Skrb za oplajanje kapitala v razviti blagovni družbi ni samo skrb za interese kapitala, temveč hkrati skrb za reprodukcijo celotne družbe. To velja tudi na predvečer socialistične revolucije in še dolgo po njem.

Korporativizem v angleški rabi ni bil tako obremenjen kot italijanski, francoski, španski ali nemški rabi. Pojem je bil vezan na koncept »modern corporation«, ki so ga uveljavili teoretiki New Deala. Lehbruch ugotavlja, da je v anglosaksonski rabi pojem eklektičen, saj vključuje paletu pomenov od korporacije do Gierkejeve recepcije, od stanovske tradicije do kapitalističnih velikih podjetij. Da bi zbežal pred to nakopičeno vsebino pojma, se je zavzel za »čisto ‚nominalistično‘ rabo« (Lehbruch, 1985: 87), s čimer pa problema ni rešil niti na ravni svojih ugotovitev in izpeljav.

Kasneje je Lehbruch pojem korporativizma odpredelil kot »Ordnungsmodel« (model ureditve), s čimer ga je rešil pred konfrontacijo s »tržnim modelom« in »modelom države«. Vendar pa korporativizem »ni razumljen kot abstraktni ‚model družbene ureditve‘, temveč konkretno kot mehanizem celotne dužbene, posebno celotne gospodarske ubranosti interesov, ki se mora ravnati po konsenzualnem ponotranjenju stroškov politike interesov« (Lehbruch, 1988: 17). V kompleksni mreži, ki se razpenja med vlado in upravljanjem ter strankarskim sistemom, imajo velika združenja centralno mesto. Tako v operacionalizaciji pojma Lehbruch še vedno konča pri politiki dohodka, sindikatih in delodajalskih združenjih ter organih, ki jih le-ti ustanovijo ob navezavi na državo.

Produktivna izhodišča za razširitev pojma korporativizma je razvil Victor Magagna. Korporativizem se napaja pri birokratski moči države in moči asociacij, tako da ustvarja »institucionalne povezave med državo in družbo, tako da redefinira naravo interesnega predstavnitstva« (Magagna, 1988: 421). Pri tem razlikuje številne tipe kakovosti interesov in samo funkcionalno najpomembnejšim zagotavlja privilegirani dostop do državne oblasti. Te skupine Magagna (1988: 421) imenuje »strateški akterji«. Ti akterji nadzorujejo svoj položaj na trgu, zato jim država preskrbi še monopolni položaj pri izvajanju določene politike (policy). Strateški akterji razpolagajo tako z dvojno veto močjo: na trgu in v državi. Korporativizem zanj ni le »še en tip politike ‚posebnih interesov‘«, temveč »veliko več kot nov način orkestriranja tradicionalnih interesov« (Magagna, 1988: 423). Korporativizem preko strateških akterjev zavzema vitalna področja v kompleksni industrijski ekonomiji. Njegova moč je utemeljena strukturno in se ne ozira na število pripadnikov posameznemu združenju ali na intenzivnost njihovih zahtev. Korporativizem je »iskanje arhitekture institucij, ki bi povezale strateške akterje v trajno mrežo pogajanj, ki je podrejena javni regulaciji« (Magagna, 1988: 429).

Magagna poudarja, da ni nobenega razloga, da bi korporativizmu pripisovali avtoritarnost kot njegovo inherentno lastnost, saj je šlo pri fašizmu samo za zgodovinsko naključje. Korporativizem ni avtoritarizem, res pa je, da »vključuje hierarhično določanje tipov interesov, ki so najbolj vplivni v strukturi izvajanja oblasti« (Magagna, 1988:431).

Magagna je ugotovil, da se korporativizem nagiba k enačenju splošnega interesa z ekonomsko blaginjo, zato tudi korporativna država izbira ekonomska vpraša-

nja kot primerna. Temeljni vrednoti korporativizma sta politična stabilnost in ekonomska prosperiteta.

Korporativizem je pojem, ki ga moramo razumeti iz metafore telesa. Institucionalno se pojavlja v najrazličnejših oblikah: v ustavni in protiustavni obliki, v zakoniti ali nezakoniti obliki, v obliki posebnega državnega zbora, ki je utemeljen na interesnem predstavnstvu, v obliki posebnih vladnih in parlamentarnih svetovalnih teles, v katerih so zastopani predstavniki velikih interesnih skupin in strokovnjakov, v obliki posebnih družbenih in ekonomskih svetov ali korporacij, v obliki ad hoc ali stalnih pogajalskih organov za sklepanje družbenih dogovorov ali pogodb med delodajalci in delavci (ter vlado), v obliki procesa in organov planiranja, ki vključujejo zastopnike velikih družbenih interesov, v obliki posebnih političnih skupnosti, ki izvajajo politike na posameznih področjih (npr. kmetijstvo, zdravstvo), in celo v obliki velike koalicije, kjer so stranke predstavnice velikih družbenih skupin ali stebrov. Na terenu, kjer ima hegemonijo liberalna terminologija, lahko korporativizem označimo kot doktrino, ki briše meje med zasebnim in javnim, med civilno družbo in državo (ponekod celo med cerkvijo in državo) in s tem tudi izgublja izostren posluš za na liberalizmu utemeljene svobodščine in pravice človeka in državljana. To ne pomeni, da korporativizem nasprotuje tem pridobitvam liberalizma, pač pa, da ne sodijo v njegovo doktrinarno jedro in v področje njegove identitete. Ker postavlja v ospredje delovanje celote, neke skupnosti, religiozne, nacionalne, poklicne, lokalne ipd. in v zadnjem času vse bolj svetovne skupnosti, korporativizem gradi na funkcionalnem predstavnstvu, to je predstavnstvu funkcionalnih interesov neke celote in usklajevanju med njimi. Na tej točki nasprotuje načelom liberalne demokracije, ki gradi na načelu en človek, en glas in večinskem odločanju. Stranke igrajo v korporativizmu pomembno vlogo, samo ko predstavljajo enotne stranke neke skupnosti, pa naj bo to verska, etnična, poklicna ali razredna, sicer pa so v korporativizmu na prvem mestu organizacije, ki združujejo posamezne funkcionalne dele družbe: asociacije delodajalcev, sindikati, poklicna združenja, zbornice, in to praviloma z obveznim članstvom. Korporativizem je doktrina, ki v nasprotju z demokracijo ne temelji na formi, temveč na vsebini. Forma se vedno definira šele na podlagi vsebine in se z vsebino, interesom celotne skupnosti, tudi legitimira. Zato je prav moralna družbena forma zavesti tisti teren, kjer se razpravlja o politiki. Korporativna zavest je pred – ali popolitična zavest, če politiko razumemo na terenu liberalizma, vsekakor pa zavest, ki poskuša misliti celoto v njenem živem, organskem delovanju in jo kot tako usmerjati. V predliberalnih družbah je bil korporativizem ovira družbenega razvoja, ker onemogoča širitev prostorov svobode posameznika in nastajanje novih družbenih grupacij, onemogoča refleksijo samega sebe, ki je možna samo preko njegovega razbijanja v formah liberalizma; v postliberalnih družbah, ko so mesta svobode že institucionalizirana in vključena v sistem, ko je refleksija že šla skozi točko odtujitve, pa korporativizem deluje stabilizacijsko in pušča poleg sebe še področja, kjer se rojevajo spremembe. To njegovo mesto najbolj določajo izrazi, kot so liberalni korporativizem, korporativni pluralizem in korporativna demokracija. Politične sisteme zahodnih demokracij, ki jih danes označujemo s sistemi liberalne demokracije, bi bilo prav označevati za liberalno demokratične korporativne sisteme, saj je korporativizem, kot smo pokazali v pričujoči razpravi, že vsaj tako močno zastopan v njih kot demokracija in liberalizem.

LITERATURA:

- HABERMAS, Jurgen (1989): *Strukturne spremembe javnosti*. Studija Humanitatis, ŠKUC-FF, Ljubljana.
- LEHMBRUCH, Gerhard (1979): *Consoational Democracy, Class Conflict and the New Corporatism*. V: Schmitter in Lehbruch (ur.), 1979.
- LEHMBRUCH, Gerhard (1979a): *Liberal Corporatism and Pary Government*. V: Schmitter in Lehbruch (ur.), 1979.
- LEHMBRUCH, Gerhard (1985): *Sozialpartnerschaft in der vergleichenden Politikforschung*. V: Peter Gerlich idr. (ur.): *Sozialpartnerschaft in der Krise. Leistungen und Grenzen des Neokorporatismus in Oesterreich*. Boehlau, 1985.
- LEHMBRUCH, Gerhard (1987a): *Comparative Political Economy of Neo-Corporatism: Inter-Organisational and Institutional Logics*. Predstavljeno na Workshop o »Meso-Corporatismu« v Amsterdamu 10-15 aprila. Neobjavljeno.
- LEHMBRUCH, Gerhard (1988): *Der Neokorporatismus der Bundesrepublik im internationalen Vergleich und die Koncertirte Aktion im Gesundheitswesen*. V: Gerard Gaefgen (ur.) (1988): *Neokorporatismus und Gesundheitswesen*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.
- MAGAGNA, Victor V. (1988): *Representing Efficiency: corporatism and Democratic Theory*. *Review of Politics*, vol. 50, št. 3.
- PEMPEL, T. J. in Keiichi Tsunekawa (1979): *Corporatism Without Labour? V: Schmitter in Lehbruch (ur.), 1979*.
- SCHMITTER, P. C. in Gerhard Lehbruch (ur.) (1979): *Trends Towards Corporatist Intermediation*. Sage, London.
- STREECK, Wolfgang in Philip C. Schmitter (ur.) (1985): *Privat Interest Government. Beyond Market and State*. Sage, London.
- STRES, Anton (1991): *Oseba in družba. Mohorjeva družba, Celje*.